

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Попової Оксани Павлівни
«Діяльність академіка УААН В.М. Трегобчука в контексті розвитку
економіки природокористування України
(60-ті роки ХХ ст. - початок ХХІ ст.)»»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки

Дослідження життя та діяльності видатних українських учених є одним із найбільш перспективних напрямків розвитку вітчизняної історіографії, враховуючи актуалізацію людиновимірних підходів та загальну антропологізацію соціогуманітаристики в період глибокої методологічної кризи постмодерністського нарративу. Роботу науковців, спрямовану на збереження пам'яті про видатних вітчизняних учених, котрі все своє життя присвятили українській науці, вважаємо надзвичайно плідною і вагомую, адже вона дозволяє зліквідувати числені «білі плями», залишені нам у спадок радянським періодом розвитку історичної науки. В означеному контексті історія економічної науки в Україні досі лишається однією з найменш вивчених, тому потребує ретельного аналізу, зокрема в царині наукової біографістики. Тільки тоді зможемо робити обгрунтовані узагальнення та висновки щодо особливостей еволюції економічного знання, коли належним чином вивчимо життєвий і творчий шлях його видатних подвижників.

О.П. Попова відповідально усвідомила необхідність визначення ролі та внеску академіка Української академії аграрних наук, доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Валентина Михайловича Трегобчука у становлення та розвиток відповідної галузі науки. І ця обставина, безперечно, допоможе інтегрувати його творчий спадок в таку галузь економічного знання України, як сучасні уявлення про природокористування. Наукова спадщина академіка В.М. Трегобчука є дуже

різноплановою за тематикою досліджень і має важливе значення для сучасного розвитку економіки природокористування України та екологічної безпеки держави. Подібними міркуваннями, власне, й зумовлена безперечна актуальність задекларованої теми.

Обраний дисертанкою об'єкт дослідження – розвиток науки в галузі економіки природокористування, охорони навколишнього середовища, екологічнобезпечного господарювання України в другій половині ХХ – початку ХХІ століть – досі є недостатньо висвітленим в українській історичній науці, і ця обставина додатково актуалізує задекларовану проблему.

Не викликає заперечень визначена авторкою структура дослідження, яка включає вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Кожен з елементів дисертаційної структури сприяє реалізації визначеної мети та логічно відображає результати здійсненої роботи. О.П. Попова чітко сформулювала мету та дослідницькі завдання, що дозволило ефективно розкрити зміст та ключові аспекти наукової проблеми, послідовно і вдумливо виконати заплановане. Дисертантка доволі успішно визначила теоретичне та практичне значення досліджуваної теми, переконливо обгрунтувала її наукову новизну.

Проведене О.П. Поповою дослідження продемонструвало її здатність до серйозного та ретельного аналізу наявної літератури та джерел, вміння правильно формулювати основні результати дослідження, вмотивовано викладати найголовніші положення, робити об'єктивні висновки та узагальнення.

Грунтовний аналіз історіографії проблеми засвідчує, з одного боку, глибоке розуміння дисертанкою суті та специфіки обраної проблеми, а з іншого боку – підтверджує висновок авторки про її малодослідженість і необхідність додаткової розробки (с. 26).

Дисертаційне дослідження О.П. Попової базується на використанні значного за обсягом, різноманітного за видами і достовірного за змістом масиву опублікованих та архівних джерел, більшість з яких вперше залучені до

наукового обігу. Позитивне враження справляє й та обставина, що список використаних джерел налічує 272 позиції. Вміщені авторкою 13 додатків також суттєво доповнюють загальну картину.

Основу джерельної бази в роботі складають наукові праці В.М. Трегобчука, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, а також бібліотек Державної установи «Інституту економіки і прогнозування НАН України», Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України та Національного наукового центру «Інституту аграрної економіки НААН України».

Варто вказати, що першочергове значення в роботі надавалося саме вивченню архівних документів. З'ясовуючи, як ставився до навчання майбутній академік в молоді роки, дисертантка навіть опрацювала документи з особової справи аспіранта В.М. Трегобчука (зокрема, залікову книжку, характеристики, робочі плани, виписки про результати вступних і кандидатських іспитів) (с. 29). Джерельна база дослідження представлена також роботами за науковою редакцією В.М. Трегобчука, спогадами та публікаціями про нього в періодичних виданнях, аналіз яких відображає цілісну картину становлення наукових поглядів вченого, дозволяє виокремити періоди його творчої та організаційної діяльності. Специфіка даного дослідження полягає у активному використанні, окрім архівних та офіційних документів, спогадів, листів, автобіографій тощо.

Маємо всі підстави стверджувати, що джерельна база роботи є вагомою та достатньо репрезентативною, і це дає право авторці сформулювати узагальнюючі висновки щодо видатної наукової діяльності академіка В.М. Трегобчука в галузі економіки природокористування України. О.П. Попова здійснила плідну роботу щодо виявлення, систематизації, вивчення та вдосконалення різних видів джерел для комплексного висвітлення та ретельного наукового осмислення задекларованої проблеми.

За нашим переконанням, цілком обґрунтованим є вибір методології дослідження, зокрема, застосування методів книго- та бібліотекознавчого

аналізу, що дало можливість визначити найбільш ефективні напрями та шляхи вирішення поставленої проблеми. Авторка зуміла поєднати загальнонаукові методи (аналіз, типологізація, класифікація), методи спеціально-історичні (насамперед, проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, описовий, періодизації), а також методи джерело- та архівознавчого і термінологічного аналізу. Подібний вибір, власне, й забезпечив достовірність одержаних результатів і висновків.

Застосувавши сучасні методологічні підходи та прийоми історичного дослідження, О.П. Попова переконливо обґрунтувала власне оригінальне бачення шляхів розв'язання обраної наукової проблеми. Варто позитивно оцінити висновки, зроблені авторкою наприкінці кожного розділу, які чітко відображають і узагальнюють зміст дослідження.

Ключові положення, що виносяться на захист, а також висновки, зроблені дисертанткою, на нашу думку, є науково обґрунтованими, важливими, цікавими й достатньо переконливими. Достовірність отриманих результатів забезпечена залученням значної кількості архівних матеріалів та їх зваженим критичним відбором.

В цілому дисертаційна робота О.П. Попової справляє позитивне враження як завершена й самостійна наукова праця зрілого науковця, наділеного широкою ерудицією та адекватною фаховою компетенцією. Не вдаючись до надмірно деталізованого аналізу окремих структурних підрозділів роботи, сконцентруємо увагу на основних здобутках дисертантки, дискусійних моментах та окремих недоліках.

В розділі 2, досліджуючи особливості формування наукового світогляду та періодизацію діяльності В.М. Трегобчука, О.П. Попова цілком слушно зауважує, що вчений працював у двох суспільно-політичних епохах: радянській та пострадянській. Саме тому, на її думку, відмінність політичних устроїв кожної з цих епох, різні особливості розвитку економіки, і сільського господарства зокрема, значною мірою вплинули на наукові погляди вченого, дали поштовх до розширення діапазону досліджень.

Найбільш потужним у науковому плані є розділ 3, де авторка досліджує ключові напрямки творчої діяльності академіка В.М. Трегобчука. Це, зокрема, розробка науково-методологічних основ та економічних аспектів розвитку водного господарства та гідромеліорації земель; екологічні проблеми, пов'язані з технологічними процесами в сільському господарстві; раціональне використання природних ресурсів України. О.П. Попова зуміла належним чином з'ясувати й оцінити внесок вченого у наукове забезпечення аграрного природокористування.

Заслужують на увагу зібрані та проаналізовані дисертанткою в розділі 4 матеріали про співпрацю В.М. Трегобчука з зарубіжними науковими центрами, а також цікаві відомості щодо репрезентаційної та популяризаційної діяльності видатного вченого. О.П. Попова приходять до висновку, що активне та плідне співробітництво В.М. Трегобчука із зарубіжними вченими, обрання його в міжнародні наукові асоціації (зокрема, ЄААЕ, МУЕА) і зарубіжні академії, численні виступи на міжнародних наукових зібраннях свідчать про визнання його як видатного економіста світового рівня. Як переконливо доводить дисертантка, вагомий внесок зробили представлені нашим академіком тези доповідей на наукових конференціях та міжнародних економічних форумах, що сприяли підвищенню наукової репутації української наукової думки за межами країни.

Серед висновків, на яких акцентує увагу авторка, варто, насамперед, виділити твердження про те, що В.М. Трегобчук сформулював еколого-економічні підстави раціонального природокористування, зокрема аграрного, та наріжні принципи його організації в умовах комплексної інтенсифікації виробництва в сільському господарстві, розробив методи проведення розрахунків, відповідно до яких визначено інтегральну величину негативних наслідків екологічної шкоди від аварії на Чорнобильській АЕС. Вчений також зумів творчо вдосконалити й поглибити теоретичні підходи до управління надзвичайною ситуацією, суть яких зводиться до усунення причин виникнення катастроф аж до відмови від продукції небезпечних виробництв та закриття

аварійних об'єктів, попередження виникнення надзвичайних подій, запобігання небезпечним наслідкам аварій, здійснення стабілізаційних і компенсаційних заходів.

О.П. Попова слушно зауважує, що В.М. Трегобчук запропонував нові концептуальні засади та принципи формування збалансованого, економічно ефективного та екологічно безпечного ресурсного потенціалу агропромислового виробництва, нову стратегію природокористування, ресурсозбереження та розвитку господарського комплексу країни. Вчений для майбутніх поколінь ретельно розробив теоретико-методологічні принципи, які мають бути покладені в основу запропонованої ним екологоспрямованої стратегії соціально-економічного розвитку України, фундаментальні підстави забезпечення екологічної та продовольчої безпеки держави.

Вважаємо, що основні положення та висновки дисертаційної роботи мають важливе практичне значення, оскільки можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії вітчизняної аграрно-економічної науки та її окремих напрямів. З'ясування особливостей розвитку науки в галузі економіки природокористування, охорони навколишнього середовища, екологобезпечного господарювання в різних сферах економіки допоможе при визначенні пріоритетних підходів щодо проведення сучасних наукових галузевих досліджень.

Водночас, за нашим переконанням, дисертаційне дослідження О.П. Попової не позбавлене певних недоліків та дискусійних питань:

1. На нашу думку, нижньою хронологічною межею варто би було визначати не 1966-й рік (що, за твердженням авторки, позначає час виходу перших наукових праць В.М. Трегобчука), а більш ранній період, коли, власне, відбувалося становлення молодого науковця, – адже публікаціям, очевидно, передував етап первинного формування кола наукових інтересів та пріоритетів.

2. У змісті зазначено такий структурний компонент, як «Список використаних джерел», але у вступі (с.11), де мова йде про структуру дисертації, авторка пише вже про «список використаної літератури джерел, який нараховує 272 позиції». Варто би було зліквідувати це прикре непорозуміння.
3. Певна невідповідність спостерігається і щодо методологічних засад дослідження. Так, на с. 32 авторка перераховує застосовані нею принципи: багатофакторності, історизму, всебічного пізнання, об'єктивності пізнання та системності. А вже на с. 34, у висновках до першого розділу дисертації, вона додає ще два принципи – комплексності й науковості (про які жодним чином не йшла мова в самому розділі). Не зовсім зрозуміло, в чому полягає суть і сенс згаданих дисертанткою методів «всебічного пізнання» та «науковості».
4. Описуючи у вступній частині застосовані в роботі історичні методи, О.П. Попова на с. 8 називає порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, описовий та метод періодизації. В той же час, в розділі 1 (с.32) вона зазначає й такі методи, як ретроспективний, історико-системний (схоже, мова йде про системно-історичний, за класифікацією В. Іванова) а також метод персоніфікації. Бажано би привести цей перелік у чітку відповідність. До того ж вказані на с.8 «методи історичної достовірності, об'єктивності, комплексності» варто класифікувати в якості принципів, а не методів.
5. Ілюстративний матеріал, вміщений у розділі 2, на нашу думку, доцільніше б було винести в додатки, а вже у монографії розмістити у основній частині тексту.
6. Слід зауважити вживання авторкою русизмів у тексті дисертації а також наявність окремих граматичних і технічних помилок.

Втім, висловлені зауваження не зменшують теоретичної та практичної цінності дисертації й жодним чином не впливають на її загалом високу оцінку. Дисертація О.П. Попової «Діяльність академіка УААН В.М. Трегобчука в контексті розвитку економіки природокористування України (60-ті роки ХХ ст. - початок ХХІ ст.)» розв'язує актуальні та важливі проблеми теорії і практики історичних досліджень, виконана на належному науковому рівні, із залученням широкого кола документальних джерел та сучасних методологічних напрацювань.

Основні положення та висновки дисертації викладені в 11-ти одноосібних наукових працях, серед яких 4 статті у фахових виданнях і 1-а зарубіжна публікація.

Автореферат цілковито відповідає змісту дисертаційного дослідження, відображає структурні особливості дисертації та розкриває її основний зміст.

Все вищезазначене дає нам переконливі підстави для висновку, що дисертація О.П. Попової «Діяльність академіка УААН В.М. Трегобчука в контексті розвитку економіки природокористування України (60-ті роки ХХ ст. - початок ХХІ ст.)» є цілісним, завершеним, самостійним і ґрунтовним дослідженням, яке відповідає сучасним вимогам ДАК МОН України щодо кандидатських дисертацій, а її авторка, Попова Оксана Павлівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук,
професор кафедри історії та культури України
Державного вищого навчального закладу
«Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Я.О. Потапенко